

О.М. Кузь, доктор філософських наук, професор;
О.М. Сахань, кандидат соціологічних наук, доцент

ДЕОНТОЛОГІЗАЦІЯ СВІТУ ЯК ДЕАНТРОПОЛОГІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА

Окреслено проблемно-тематичне поле, в межах якого можлива постсучасна теоретизація відчуження. Об'єктом дослідження постає постсучасний дискурс соціальної реальності, а предметом – її перетворення на механізм подолання відчуження. Доводиться теза про те, що відчуження здебільшого залежить від життєвих настанов.

Ключові слова: постсучасність, соціальність, соціальна реальність, відчуження.

Постановка проблеми. Величні ціннісні конструкції: гуманізм, розумність світу й історії, трансцендентний суб'єкт, що створює «дивний новий світ», подолання *соціального відчуження* (людини-індивіда від соціального тіла, що пригнічує його первісну сутність) – все це до останнього часу становило невід'ємні і ключові категорії європейської культури аж до ХХ ст. Втім гасло-концепт М. Горького «Людина – це звучить гордо!» на тлі промислових артефактів ГУЛАГу/Аушвіцу, двох світових війн став сприйматися як знущання, а «трансцендентного суб'єкта» піддали нищівній інтелектуальній критиці та екзистенціальній недовірі.

Розвиваючись та пізнаючи таємниці природи, людство примушувало її служити собі, щоб не лише вивершитись над нею, а й позбутися стихійно діючих, некерованих сил у суспільстві, які протистоять людському буттю. Предметно-практична перетворювальна здатність людини щодо освоєння світу, прагнення віднайти своє місце і призначення у ньому та розвиток громадських зв'язків призвели до того, що ототожнення індивідом себе з усім родом перетворилося на індивідуалізм приватного власника. Захищаючи свої особисті інтереси, які для кожної людини важливіші за інтереси інших, люди час від часу вступають у конфліктні відносини, які можуть перетворитися на світову пожежу економічної конкуренції, класової боротьби, політичних інтриг, дипломатичних обманів та призвести до остаточної втрати людиною «вічних» цінностей, моральних імперативів.

Шукаючи захисту та притулку в тісному світі своєї свідомості від ірраціонально-ворожих ударів долі, людина прагне знайти твердий ґрунт усередині власної душі, власного «Я». Але зустрівшись із дійсністю навколишнього світу, виявляє, що і внутрішній світ є досить крихким і оманливим.

Не знайшовши відповіді на одвічні запитання: «Що є “Я”?», «Навіщо я тут і який я?», «Де закінчується сон, ілюзія і де починається дійсність, що не перейшла ще в абсурдність навколишнього світу?», людина втрачає ґрунт під ногами і летить у безодню «Буття-Ніщо». Залишається тільки гнітюче відчуття розпачу й ворожості, відчуженості усього існуючого, «відсутності коріння, держави, до якої належиш, самотність, відчуження, загубленість у світі організованих інших» [1, с. 56].

В умовах загострення аксіологічної кризи, що полягає у відчуженні традиційних і поширенні споживацьких цінностей та спричинює гносеологічну кризу, виявляється нездатність індивіда зі споживацьким світоглядом досягнути складні реалії сьогодення та належним чином відреагувати на зміни в сучасному просторі, що може призвести до екологічної катастрофи, третьої світової війни, знищення життя на Землі. Все більше виявляються ознаки відчуження людини – деперсоналізація, внутрішнє спустошення, розмитість духовного світу особистості і тотальне домінування технічної раціональності, що відсторонює людину від можливості досягнути всі аспекти свого буття (фізичний, соціальний, духовний) та подолати його деструктивні складові. Такий спосіб ствердження світогляду влучно відрефлектований філософами-екзистенціалістами як *світовідчуття*, в якому світ і ставлення людини до нього відтворюються у чуттєво-емоційній формі, та гостро ставить одну з наріжних смисложиттєвих проблем – проблему *відчуження* «себе від себе», відчуження чогось «свого», «рідного». Людина перебуває ніби у стані безсоння, в якому вона не може ані поринути у заспокійливу безтурботність сновидного ніщо, ані вкинути себе у потік добре налагодженого механізму звичної справи. Вона у підвішеному стані: ні туди, ні сюди, немовби існуєш, а немовби і ні [2, с. 151]. При такому духовному стані людина постійно відчуває втрату, що перетворює життя на марну гонитву за химерами. Її внутрішні переживання спонукають людину створювати різноманітний арсенал можливих пояснень – від дії магічних сил, соціальних структур до утвердження відчуження як сутнісної риси самої людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблемою відчуження в історії філософії займалися здавна. Проте і в наш час виникає потреба в актуалізації феномену відчуження з новими імплікаціями, у нових контекстах з метою як зберегти смисли, так і встановити нові горизонти для подальших філософських розвідок у даній царині. Останній такий всеохоплюючий компендіум у вітчизняній філософській думці – це дослідження «Відчуження: минувшість і сьогодення», видане у Києві в 1995 р. [3]. Серед інших розвідок, дотичних до проблематики відчуження, зазначимо роботи В. Декомба [4], В. Загороднюка [5], В. Кутирьова [6], В. Ляха [7], Н. Хамітова [8].

Метою даної статті є спроба окреслити проблемно-тематичне поле, в межах якого буде проведена постсучасна теоретизація відчуження. **Об'єктом дослідження** постає постсучасне розуміння соціальної реальності, а **предметом** – пошук шляхів її перетворення на механізм подолання відчуження.

Метатеоретична перспектива дослідження була забезпечена комплексним застосуванням таких загальних для сучасного соціогуманітарного пізнання методів, як феноменологічний, герменевтичний і дискурс-аналіз, що дало певні результати, викладені у статті.

Виклад основного матеріалу. Проблема відчуження є постійним супутником існування людини, осмислення, причини та наслідки якого можна віднести до так званих «вічних» філософських проблем. У сучасному філософському дискурсі *негативне ставлення до відчуження* залишається пануючим (представлене, переважно, екзистенціалізмом та персоналізмом), що пояснюється певною відокремленістю, розірваністю попередніх зв'язків людини із зовнішнім світом взагалі та культурним зокрема з причин недовіри до оточуючих людей через порушення ними норм поведінки, неприйняття існуючих культурних цінностей, відчуття безсилля через тиск зовнішніх обставин і втрати самокерування на користь існування у віртуальній реальності. Відчуження тут постає органічною складовою людського життя у відокремленому та абсурдному світі.

Вітчизняні традиції дослідження феномену відчуження в сучасній філософії (наприклад, у роботах таких вчених, як А. Бичко, І. Бичко, А. Єрмоленко, В. Кізіма, Л. Левчук, В. Пазенюк, К. Райда, Р. Самчук, О. Соболев, В. Табачковський, В. Федорченко та ін.) ґрунтуються здебільшого на марксистській концепції, яка вбачає стрижень проблеми в нерозвиненості продуктивних сил. К. Маркс наголошував на тому, що відчуження є результатом капіталістичного виробництва, коли у процесі діяльності людини відбувається її відчуження від продукту своєї праці, від своєї життєдіяльності, від своєї родової сутності, відчуження людини від людини. Коли людина протистоїть сама собі, то їй протистоїть інша людина [9]. Поряд з активною презентацією негативних проявів відчуження та численними спробами довести необхідність його подолання, існує і позитивне ставлення до цього явища (А. Коджаспіров, Г. Коджаспірова, О. Мурашов, Л. Облова, К. Фоменко) як такого, що сприяє розкриттю людиною своїх творчих потенцій, налагодженню людських стосунків, встановленню гармонії з буттям у цілому; захисного психологічного механізму людини, що сприяє зняттю внутрішньої напруги, надає можливість свідомо індивідуально дистанціюватись чи самостійно зробити власний вибір – «споживати» те, що нав'язують, чи відмовитись від цього [10, с. 3].

Авторами статті робиться спроба довести тезу про те, що відчуження більшою мірою залежить не від об'єктивних умов, а від життєвих настанов. Під впливом глобалізаційних процесів затверджується панування перетворювального, трансформативного світоставлення, властивого євроатлантичній цивілізації, радикально змінюються уявлення людини про своє місце у світі, що стає причиною її відчуження. Такий світогляд ґрунтований на опозиціях, а *опозиція* передбачає розчленовування світу, протиставлення і, врешті-решт, відчуження, як це представлено, наприклад, у рафінованій схемі походження відчуження у філософській системі Й. Фіхте, де Я, що охоплює собою все, що може бути мислимим, протистоїть не-Я, що не здатне існувати як незалежна від свідомості реальність. Й. Фіхте підкреслює активність, дієвість свідомості і самосвідомості людини, розповідаючи про те, як руйнується цілісність космосу, і людське Я поступово відчужує свою природу, а згодом і соціальну сутність.

Альтернативні типи світоставлення, репрезентовані в позаєвропейських суспільствах, оперують ідеологією «*гармонії*», яка завжди маркована, тобто має емоційне забарвлення. Ці типи ставлення до світу керуються метою збереження цілісності – Всесвіту, суспільства, особистості. Відсутність онтологічного розколу деактуалізує проблему відчуження, бо в афірмативній світоглядній стратегії відчуження є *маргінальним феноменом*, який з'явився як результат універсальних процесів розвитку суспільства. У такому розумінні відчуження постає світоглядною настановою європейської цивілізації, її ментальним підґрунтям, де є два силових центри (два полюси), які визначають формування ціннісних параметрів життя та універсальних структур порядку, а також ментальних орієнтацій населення різних країн та їх угруповань. Ці полюси утворені й діють на принципово різних засадах: один – на засадах закритості, пригноблення особистості, її відчуження, стихійного колективізму, централізації, силових засобів вирішення конфліктів, ідеологізованості тощо, інший – на засадах відкритості, індивідуалізму, децентралізації, демократизму, комунікативності, раціональності [11, с. 133]. Цим найчастіше і пояснюється надзвичайна популярність східних культурних зразків у (пост)сучасній євроатлантичній цивілізації, «отруєній» відчуженням, що тільки прогресує й віддаляє людину від іншої та, зрештою, від самої себе.

Поняття «відчуження» як філософсько-соціологічна категорія має декілька значень відповідно до галузі дослідження цього явища: психологічне, соціологічне, політичне, економічне, культурологічне та ін. Цю соціальну реальність в економічній площині тлумачать як відчуження від продукту праці [9], в онтологічній – ідеальне в суспільстві, як відчужене від розуму людини [12], в комунікативній – як відчуження людської сутності у множи-

ну соціальних ролей і масок [13]. З розвитком суспільства соціальне стає протилежним природному. *Генеалогічно* соціум перетворюється на інструмент і наслідок відчуження людини від її тваринної сутності, людина, залишаючись частиною природи, стає її протилежністю. Репресивні функції суспільства (З. Фрейд) пов'язані з придушенням природних потреб і нашаруванням соціального на природне. Із розвитком суспільства людина як цілісне біосоціокультурне утворення, істота з психофізіологічними складовими, амбівалентною духовно-тваринною сутністю «цивілізується» і дедалі більше відчужується від своєї природної сутності, перетворюючись на громадянина, члена суспільства із чітко регламентованим набором соціальних ролей. «Радикальна реальність» людського буття руйнується під впливом цивілізації, підмінюючи самореалізацію людини в соціальній площині новими квазіпроявами «людини-техніки» й «людини-маси» [14]. Простір категорій «суб'єктивності», «рефлексивності» у постмодерністському філософуванні займають безособові потоки «бажання» (Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі), «сингулярностей» (П. Вірілію), «зваблення» (Ж. Бодрійяр), імперсональні «швидкості» та неконцептуалізовані «інтенсивності» (Ж.-Ф. Ліотар). Нівелювання суб'єкт-об'єктного відношення – типова особливість постмодерністського зсуву у гносеологічній площині, безпосереднім витоком якого була «реконструкція» класичного дискурсу репрезентації (*représentation*) відначального сенсу.

В умовах постсучасності розпочинається відчуження людини від її соціальної сутності, а отже, суттєво зміщуються акценти в проблематиці відчуження. Динамічний розвиток суспільного прогресу призводить до зростання виробничих сил, посилення тенденцій до культивування, насадження прагматичних, індивідуалістичних, егоцентричних рис особистостей, що посилює дисгармонію людських стосунків, призводить до некерованості виробничих сил та їх протиставлення людському буттю. До того ж, під впливом негативних тенденцій сучасного суспільства, таких як обвальне і різке майнове розшарування, політична нестабільність, відсутність чіткої державної ідеології, зростання кількості конфліктів на національному ґрунті тощо відбувається суттєве зниження соціальної активності людини, а отже, зростання її відчуження [15, с. 63]. Таким чином, історія людства може бути витлумачена як історія емансипації – звільнення людини спочатку від влади природних і космічних сил, потім – від влади соціуму, тепер – від соціуму всередині себе, і нарешті – від вироку власної тілесності [16]. Звільнюючись від усього зовнішнього, людина водночас позбавляє себе індивідуального світосприйняття, світорозуміння, світовідношення, національного духу, тобто відчужує й складові родової та власної сутності, свого ества. Тому *в контексті постсучасності соціальна реальність парадоксальним чином перетворюється з механізму відчуження на засіб його подолання.*

Постсучасна доба – доба відчуженості, радикальної самотності. Самотність у натовпі, яку переживає сучасна людина, відчуваючи Бого- і людинопокинутість [17, с. 128–129], – розплата за індивідуалізацію. Життя людини у великому місті, що розчиняє її у масі людей, процеси урбанізації, масова міграція, конфлікт культурних та релігійних традицій посилюють відчуття самотності, дезорієнтації та відчуження людини. Коли у людини відсутні суспільні зобов'язання, вона стає повністю збайдужілою. Безліч труднощів і проблем, які переживає постсучасна людина, призводять до її подальшого усамітнення та самоізоляції на тлі появи і зміцнення ком'юнітаристських начал у суспільстві. Відбувається деперсоніфікація та розщеплення особистості, яка перетворюється на космічного егоцентрика, байдужого до усього навколишнього і, врешті-решт, до себе. Людину захоплює відчуття безсилля через тиск зовнішніх обставин і втрати самокерування, переоцінка значущості «самого себе» у сучасному світі витісняє інші світоглядні репертуари, які стають непотрібними рудиментами. Хронічна самотність і туга, відсутність друзів та почуття відсутності смислу життя послаблюють здатність людини доглядати за собою, що може зашкодити її здоров'ю не менше, ніж надмірне куріння, наркоманія чи алкоголізм, може запрограмувати тіло на дегенеративні процеси та навіть прискорити смерть. Такий «фрагментований суб'єкт» (Ф. Джеймсон), що позбавлений примусу соціальних інституцій: держави, яка принижує; родини, уподібненої до держави; приватної власності, що міцно тримає в лещатах і використовує людину як охоронця і посередника, перетворюється на *самітник*, що «вчиться себе продавати» (П. Слотердайк), «користуватися собою» (М. Штірнер). Головною проблемою сучасності є певний метафізичний ізоляціонізм, що роз'єднує людину з Творцем (С. Аверинцев) та підштовхує людство на межу техногенного та екологічного Апокаліпсису [18].

Тільки сім'я, – за думкою С. Аверинцева, – як клітинка Тіла Христового завжди була і буде «захисним муром» проти егоїстичного «духу світу цього», де кожен із нас нечувано впритул наближається до найважливішого персонажу нашого життя – до Іншого та отримує досвід поводження з ним. Сім'я відкриває у людині найістотнішу потребу «бути з іншими заради інших», яких ми любимо, як самих себе. З одного боку, коли чоловік і дружина, первісно Чужі, з'єднуються і «будуть двоє плоттю єдиною» (Мф. 19:5), отримують певний досвід прийняття Чужого як Ближнього, *о-своє-*ння Чужого: «Люби свого ближнього, як самого себе» (Мт. 22:35-46). З другого, це пов'язано з болісним досвідом виховання дітей. Те, що колись існувало невіддільно від матері, має стати особистістю, що є випробуванням і для батьків, і для дітей: батькам необхідно «відпустити» дитину, дозволити їй стати Іншим та наново прийняти того, з ким колись складав одне нерозрив-

не ціле, як Іншого. Одна з головних християнських інтенцій – щоб Інший завжди сприймався як Близній, а не як Чужий, тим більше, коли мова йде не про зовсім чужу людину, яка може належати до іншої національності, сповідує іншу релігію, неприємна зовні, не викликає жодних позитивних почуттів і т. д., а про рідну, Близьку, але Іншу. Тож у контексті глобальної відчуженості сучасного світу (від-чуж-еності) саме *сім* 'я постає важливим і дієвим механізмом подолання відчуження, лікування «рани Чужого».

Постмодерн ламає традиційний погляд на світ, який закріплював взаємозв'язок суб'єкта і соціуму, суб'єкта і реальності, руйнував різноманітні системи (світоглядну, політичну тощо) та стереотипи. В сучасних суспільствах постмодерного типу відбувається девальвація традиційних цінностей, різка зміна темпу життя, значне розмежування поколінь, прискорення процесів відчуження. За думкою Е. Гідденса і З. Баумана, для сучасного суспільства є характерним стан постійного сумніву, множинності джерел знань, що робить самість мінливішою і такою, яка вимагає постійної рефлексії. В умовах суспільства, що швидко змінюється, нестійкість і пластичність ідентичності стають явищем закономірним і природним. Саме у період постмодерну з'являється нова ідентичність – людство, що ґрунтується на абсолютизації суб'єктивізму фрагментарності та мозаїчності життя. В епоху постмодерну ця нова форма ідентичності створює своїх внутрішніх і зовнішніх опонентів – нелюди-терористи всередині, «інопланетяни» зовні, зберігаючи наявність пари «свій – чужий», «друг – ворог» [19, с. 401–402].

Формування значення, за Ф. де Соссюром, мислилось до цього часу традиційно: як зв'язок означуваного поняттєвого змісту і певних формальних структур, які його позначають. У постмодернізмі цей процес протікає від одного означення до іншого; означуване не відсилає до реальності і стає ілюзорним, генералізується лише відношенням «означників» між собою. Така онтологізація мови приводить до руйнування і часопросторового континууму, і самої ідеї суб'єктивності. Постмодерний індивід усьому відкритий – але сприймає все як знакову поверхню, не намагаючись навіть проникнути в глибину речей, у значення знаків. У добу постмодерну відбувається зміна парадигми ідентичності, коли ідентичності різних епох змішуються і створюють у результаті єдину глобальну ідентичність [19, с. 403]. Постмодернізм – культура легких і швидких торкань, на відміну від модернізму, де діяла фігура буріння, проникнення всередину, підривання поверхні. Тому категорія реальності, як і будь-яке вимірювання глибини, виявляється відкинутою – адже вона передбачає відміну реальності від образу, від знакової системи. Постмодерна культура задовольняється світом симулякрів, слідів, означників і приймає їх такими, якими вони є, не намагаючись діс-

татися до означуваного. Все сприймається як цитата, як умовність, за якою не можна відшукати ніяких витоків, джерел, походження.

Реальність не просто відчужується, опредметнюється або стає безглуздою – вона зникає, а разом з нею зникає й загальний субстрат людського досвіду, замінюючись безліччю знаково довільних і відносних картин світу. Кожна раса, культура, стать, вік, місцевість, індивід створюють свою «реальність» – саме це слово в сучасних гуманітарних науках рідко вживається без лапок. Але взяття в лапки – лише безсила помста людини тій реальності, яка дедалі більше і краще обходиться без неї. Як констатує В. Кутирьов, захоплені великою технологічною революцією, люди створюють світ, що не відповідає їх власній природі. Настає епоха трансмодерну. Смерть людини не відбулась, але вона стала традицією [6].

Віртуальна реальність впливає на те, що індивід приписує собі будь-які фізичні й соціальні ознаки, які близькі до об'єктивної реальності, але дозволяють переживати такі відчуття, які не доступні у повсякденному житті. Віртуальний простір впливає на розрив і втрату стосунків індивіда з іншими людьми в реальному житті аж до екзистенційного вакууму. Зникають соціальні ознаки репрезентації як стійкі формалізовані структури, розщеплене буття людини розриває природні для психіки зв'язки «Я – Інший», що порушує особистісну цілісність, відходить на другий план віртуального буття соціальність, редукована до зовнішніх відносно індивідів, оречевлених структур, руйнуються соціальні інститути [20, с. 118]. У результаті відчуження людини від власної плоті з'являється *homo virtualis* – Людина Віртуальна [21], яка тільки симулює відкритість і прозорість свого життя, бо така прозорість є ілюзорною, оскільки експонується віртуальне, а не справжнє. Віртуальна людина демонструє не своє життя і не своє «Я», а копію, оригіналу якої немає в реальному житті, це вигідний, привабливий у цій ситуації образ, імідж, картинка [22]. Подібне «розречевлення» людської сутності свідчить про нову топологію розколу: межа прокладається вже не між індивідом і зовнішнім світом, а всередині особистості. «Суб'єкт перетворюється на власний симулякр, і фізично, тілесно залишаючись у реальному світі, він ментально переходить до світу віртуального, до простору симулякрів, де він наділяється новим тілом, що не має нічого спільного з тілесністю» [23, с. 89], що може призвести до шизоїзації особистості і неспроможності психіки сформувати й утримувати цілісний образ власного «Я».

Як зазначає М. Епштейн [24], поверхове сприйняття є наслідком, по суті, травматичного досвіду, результатом якого і є знижена смислова чутливість. Теорія травми – один із найдинамічніших розділів психології і взагалі гуманітарних наук на зламі XX–XXI ст. Травмуючий процес відбувався у західній культурі під впливом масових засобів комунікації, експоненціальний

тиск яких паралізував здібності сприйняття. Одне тільки телебачення зі своїми сотнями каналів і тисячами щоденних передач валить глядача в інтелектуальний параліч. Надлишок різноманітності може так само травмувати, як надлишок повторюваності й одноманітності.

За допомогою різноманітних комунікативних засобів та всесвітньої мережі Інтернет реальний простір, де відбувається відтворення суспільства, заміщується віртуальним, у якому «ніби» немає жодних прив'язок до «натури». Віртуалізація як симулятивна реальність, створена за допомогою медіа (феноменологічний напрям соціології), стає способом формування картини світу особистості, її світогляду. Людина живе з переконанням, що певні речі відбуваються не «з нею», не «в її родині» або не з її друзями та знайомими, що формує не менш ілюзорну впевненість щодо наявності у неї певних якостей, і ця переконаність лише приховує справжній стан речей. Віртуальне як недореальне (С. С. Хоружий), відриваючи свідомість людини від реальності, позбавляє її права на власне самопізнання та ідентичність. Людина втрачає власну світоглядну позицію, перестає рефлексувати, перетворюючись на мозаїчного індивіда із довільним репертуаром ролей, які у віртуальному просторі він може «приміряти на себе», програвати їх, зближувати і засвоювати різні просторові топоси тощо. У віртуальній реальності як специфічному різновиді символічної реальності всі незбагненні речі та поняття приймають однаковий зміст і форму завдяки віртуалізації повсякденності. Відбувається трансформація суспільства споживання в «суспільство вистави» (Гі Дебор), у якому взаємодіють не особистості, а *типажі*, що є продуктами соціальної тип(олог)ізації (А. Шюц). «Усе, що раніше переживалося безпосередньо, тепер перетворюється у вистави» [25, с. 23], які продовжують безмежно накопичуватися. В умовах певного злиття віртуальності і реальності в єдине культурне поле кожна людина має множинні «Я» – низку соціальних подоб, ситуативних образів і характеристик, що не вкладаються в цілісну картину Самості, яка означає всю особистість (за Юнгом).

Постмодерністи намагаються уникнути мислення протилежностями за допомогою особливої властивості мови, яку Дерріда називає *différance*. Замість поняття «різниця», «відмінність» – *différence*, прийнятого в семіотиці й лінгвістиці, Дерріда вводить поняття «розрізнювання» – *différance*, що вносить смисловий відтінок розрізненості у часі, відстрочки у майбутнє (у відповідності з подвійним значенням французького дієслова *différer* – розрізнювати й відстрочувати).

Просторово-часова сутність розрізнювання реалізується у понятті «слід». Якщо сприймаючій свідомості «даний» тільки «слід» знака, що позначає предмет, то тим самим припускається, що отримати про цей предмет чітке

уявлення в принципі неможливо. Вся система мови у такому разі характеризується як платонівська «тінь тіні», як система «слідів», тобто вторинних знаків, у свою чергу, опосередкованих конвенціональними схемами кон'юнктурних кіл читача. «Слід» тим відрізняється від знака, що позбавлений зв'язку з означуваним, яке постає завжди відстроченим, відкладеним на «потім» і ніколи ні в чому не виявляє себе [26, с. 164–166]. Травма залишає слід, з якого не зчитується його оригінал, – і тому оригінал уявляється зниклим або таким, що ніколи не існував. Весь теоретичний апарат деконструкції з його «дискурсами», «слідами», «доповненнями», «відстрочками», критикою «метафізики присутності» і запереченням «трансцендентального означуваного», – підсумовує М. Епштейн, – це розгорнутий у поняттях і термінах культурно-травматичний досвід, поряд з яким вирує привид фізичної травми [24]. Пересічний мешканець країн «золотого мільярду», який проводить третину життя (інші дві третини – сон і робота) біля телевізора у невпинному блуканні від програми до програми або біля комп'ютера в плаванні хвилями *World Wide Web* – всесвітнього павутиння, може достовірно сприймати тільки мерехтіння означників, оскільки їхній зв'язок із означуваними припускає більш глибоке входження до царини знака. «Ланцюги означників», «гра означників», «симулякри», «гіперреальність» та інші терміни постструктуралізму відображають травмованість свідомості, що йде обертом у вирі й зірвалась з семіотичної вісі «означник-означуване», втратила інтуїцію глибини і волю до трансценденції.

У специфічно деконструктивістському розумінні сліди, або траси (від фр. *trace*) «іншого» визначають процес ідентифікації «я» через категорії морального відношення, зближують «я» через «іншого» з безкінечністю і реальністю людського бажання, забезпечують цілісний процес означування реальності як присутності – присутності всіх речей у моєму житті. Траси «іншого» виступають знаками, які трансцендентують реальність стосовно абсолютного минулого, яке об'єднує всі часи, і стосовно будь-якого майбутнього, яке, однак, присутнє в моєму часі. Складається смислова структура, у якій те, що уявляється, відбувається, включає момент захованого, «іншого». Це нагадує принцип текстуальної організації. Адже текст – це послідовність знаків, структурно закріплена, яка має те чи інше значення залежно від «моделі читача», яку «заховав» автор, і від тієї знакової системи, в якій «відкриває» цю послідовність читач.

У постсоціальному епоху під впливом зрушень в оточуючому нас просторі, який здається зруйнованим, хистким, таким, що гойдається навколо індивіда, кроки якого також робляться невпевненими, тому що захитані і розмиті точки відліку, сам шлях, ніби виповзаючи з-під ніг, набуває хиткої невизначеності, що призводить до «життєвої дезорієнтації» [27, с. 264]. Над звич-

ними для індивідів формами людського існування, які складались віками, до яких люди звикли, нависла загроза втрати їх ідентичності і ті форми уподібнення себе іншим, які практикувались індивідами в недалекому минулому. Переселення людини у віртуальний світ, у якому спілкування, робота, освіта, покупки, гроші та навіть віра, яку замінюють дистанційні літургії та онлайн-сповіді [28, с. 210], призводить до того, що вона губиться серед символів і ознак.

Віртуалізація духовного світу особистості призводить до відриву людини від соціального оточення, заміни реального життя певними симулякрами, засобами уникнення від себе і світу, прагнення до радощів фантомного буття («Internet-залежність») [29], в якому особистість під впливом мас-медіа втрачає вміння критично мислити і творити. Проліферація (від лат. *Proliferatio* – розмноження) ролей, як одна з суттєвих ознак постсоціальності, перетворюється на практику нескінченного множення множинності соціальних репертуарів з грою акторів без амплуа. Драматургія відкидає людину як сутнісну істоту, залишаючи тільки персонажі й образи. Отже, деантропологізація світу призвела до *деантропологізації суспільства*, яка разом із дилетантизмом витісняє гармонію і красу не лише з мистецтва, а й із моральної сфери [30], що породжує внутрішній розкол, нецілісність, знеособленість сучасної людини [28, с. 209–210], її відчуженість від людей, Бога й самої себе.

У **висновках** зазначимо, що відчуження постає як амбівалентне явище, певна парадоксальність людського буття, що вкорінена в саму його сутність і є складовою світоглядної стратегії євроатлантичної цивілізації. Трансформативне світоставлення призводить до того, що людина, усвідомлюючи своє «Я», свою суб'єктність, поступово відчужується від природи, отримуючи натомість волю та можливість самостійно робити вибір певного просторово-часового фрагмента буття. Самовідгородження людини від «соціальної машини» – тих структур, які пов'язують кожну конкретну особу з суспільством, одне з одним, продовжує ланцюг відчуження людини від інтеріоризованої соціальності (у фройдівській термінології – *Id* – соціальність усередині індивідуальної психіки) та, нарешті, від власної тілесної й духовної сутності. На тлі космічних масштабів людина із мікрокосмосу, складової Всесвіту, складної біосоціокультурної істоти, елемента соціального цілого перетворюється на непомітну порожину, поверхню без глибини, яка опиняється перед загрозою провалу в ніщо. Деантропологізація суспільства – обездуховлення людини на тлі деградації довкілля – прискорює кардинальні зміни сутнісних характеристик людини, душа якої моделюється за допомогою віртуальних, психологічних практик, а тіло – біогенетичних маніпуляцій. Тому сьогодні варто рятувати не лише довкілля, а й людську сутність, як таку, що позбав-

лена екзистенційних властивостей. Нова реальність, віднімаючи у людства соціокультурні нашарування, що стали складовими людської сутності, загрожує суспільству небезпекою розпастися на групи й атоми, пов'язані вже не духовним розумінням, а зовнішніми злиднями і необхідністю... [31, с. 136–137]. Тож, відновлюючи редуковану людську сутність, доцільно повернути людині всю повноту буття – космічного, соціального, родового шляхом створення умов для розгортання універсальної сутності людини, опанування нею свободи мислення і дії, виховання гармонії в міжлюдських взаєминах і взаєминах людини з природою. З огляду на глобальні тенденції демократизації, зростання ролі вільної особистості як рушійної сили інноваційного розвитку, саме соціальна реальність у контексті постсучасності постає ефективним механізмом подолання негативних виявів відчуження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бауман З. *Философская и постмодернистская социология* / З. Бауман // *Вопросы философии*. – 1993. – № 3. – С. 55–60.
2. Проскуликов Є. Емануель Левінас: з відчуження до відповідальності / Є. Проскуликов // *Наук. зап. Серія «Філософія»*. – 2009. – Вип. 5. – С. 150–163.
3. *Відчуження: минувшість і сьогодення*: [монографія] / відп. ред. В. Г. Табачковський. – К.: Наук. думка, 1995. – 139 с.
4. Декомб В. *Дополнение к субъекту: Исследование феномена действия от первого лица* / В. Декомб; пер. с фр. М. Голованивской. – М.: Новое лит. обозрение, 2011. – 576 с.
5. Загороднюк В. П. *Антропологічні параметри пізнання* / В. П. Загороднюк // *Визначальні виміри сучасного філософсько-антропологічного знання: зб. наук. пр.: Філософсько-антропологічні студії* ' 2013. – К.: СтилоС, 2013. – С. 149–159.
6. Кутырев В. А. *Последнее целование. Человек как традиция* / В. А. Кутырев. – СПб.: Алетейя, 2015. – 311 с.
7. Лях В. В. *Свобода самореалізації у контексті інформаційно-комунікативних процесів* / В. В. Лях // *Мультиверсум: філос. альманах* / гол. ред. В. В. Лях. – 2008. – Вип. 73. – С. 3–26.
8. Хамитов Н. В. *Люди тоски и люди скуки: экзистенциальные основания совместности* / Н. В. Хамитов. – Изд. 3-е, доп. и перераб. – Киев: Атика: Ч. П. Назаренко, 2013. – 218 с.
9. Маркс К. *Экономическо-философские рукописи 1844 года* / К. Маркс, Ф. Энгельс // *Собр. соч.*: в 50 т. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1974. – Т. 42. – 907 с.
10. *Фоменко К. А. Відчуження як екзистенціальна проблема: досвід філософсько-антропологічного дослідження*: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.04 / Фоменко Катерина Анатоліївна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – 15 с.

11. Парахонський Б. О. Україна між Росією та Заходом. Нарис сьомий / Б. О. Парахонський // Кульчицький С. В. Україна і Росія в історичній ретроспективі : монографія. Т. 3. Новітній український державотворчий процес / С. В. Кульчицький, Б. О. Парахонський ; Ін-т історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2004. – С. 131–152.
12. Молодцов Б. І. Об'єктивність ідеального в соціально-економічній реальності : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Молодцов Борис Іванович ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2008. – 172 с.
13. Корабльова Н. С. Багатомірність ролі реальної реальності: ролі і маски – лик і личина : [монографія] / Н. С. Корабльова. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2000. – 288 с.
14. Аверкіна Н. А. Людина як «радикальна реальність» у філософії Х. Ортеги-і-Гассета : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05 / Аверкіна Надія Анатоліївна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 183 с.
15. Іщенко А. М. Творчість як подолання відчуження / А. М. Іщенко // Вісн. НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2011. – Вип. 2 (32). – С. 63–67.
16. Жижек С. Устройство разрыва. Параллаксное видение / С. Жижек ; пер. с англ. А. Смирнова, Г. Рогоняна, С. Кастальского, А. Олейникова. – М. : Европа, 2008. – 518 с.
17. Малахов В. С. Идентичность / В. С. Малахов // Современная западная философия : словарь / сост. и отв. ред. В. С. Малахов, В. П. Филатов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ТОН – Остожье, 1998. – С. 160–162.
18. Соловьев В. С. Чтения о Богочеловечестве. Философская публицистика / В. С. Соловьев // Соч. : в 2 т. – М. : Правда, 1989. – Т. 2. – С. 97–133.
19. Чутора М. Особливості формування ідентичності в постмодерні / Маріанна Чутора // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з держ. управління. – Х. : Вид-во «ДокНаукаДержУпр», 2010. – № 3–4. – С. 400–403.
20. Корабльова В. М. Покоління в полі культури: множинність репрезентацій : [монографія] / В. М. Корабльова. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. – 180 с.
21. Бек У. Что такое глобализация? / У. Бек ; [пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника ; общ. ред. и послесл. А. Филлипова]. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
22. Черуха А. Віртуальне життя як спроба змінити/замінити реальне життя в культурі WEB 2.0. [Електронний ресурс] / А. Черуха. – Режим доступу: <http://inf.oa.edu.ua/dopovid/cheruha.pdf>.
23. Емелин В. А. Информационные технологии в контексте постмодернистской философии : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Емелин Вадим Анатольевич ; МГУ. – М., 1999. – 237 с.
24. Эпштейн М. Информационный взрыв и травма постмодернизма [Електронний ресурс] / М. Эпштейн. – Режим доступу: <http://old.russ.ru/journal/travmp/98-10-08/epsht.htm>.

25. Дебор Г.-Э. Общество спектакля / Г.-Э. Дебор. – М. : Логос : Журн. «Радек», 2000. – 183 с.
26. Деррида Ж. О грамматологии / Жак Деррида ; [пер. с фр. и вступ. ст. Н. Автономовой]. – М. : Ad Marginem, 2000. – 512 с.
27. Ортега-и-Гасет Х. Тема нашего времени / Х. Ортега-и-Гасет // Самосознание европейской культуры XX века. – М. : Политиздат, 1991. – С. 264–267.
28. Унгуриян І. Антикультура – засіб самознищення чи адаптації людини до соціокультурної дійсності? / І. Унгуриян, О. Цинтила // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2012. – Вип. 638–639. Філософія. – С. 206–211.
29. Требін М. П. Концептуалізація феномену інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / М. П. Требін // Безпекове інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання : міжнар. інтернет-конф., 25 трав. 2016 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, НДІ прав. забезп. інновац. розвитку Нац. акад. прав. наук України, Наук. б-ка. – Х., 2016. – Режим доступу: <http://conf.nlu.edu.ua/bis-2016/index>.
30. Пантелеева Т. В. Противостояние культуры и антикультуры в художественном творчестве [Електронний ресурс] / Т. В. Пантелеева. – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/protivostoyanie-kultury-i-antikultury-v-khudozhestvennom-tvorchestve>.
31. Виндельбанд В. Фридрих Гельдерлин и его судьба : [пер. с нем.] / Вильгельм Виндельбанд // Избранное. Дух и история. – М. : Юристъ, 1995. – С. 120–139.

ДЕОНТОЛОГИЗАЦИЯ МИРА КАК ДЕАНТРОПОЛОГИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВА

Кузь О. Н., Сахань Е. Н.

Статья посвящена выявлению проблемно-тематического поля, в рамках которого возможна постсовременная теоретизация отчуждения. Объектом исследования выступает постсовременный дискурс социальной реальности, а предметом – ее превращение в механизм преодоления отчуждения. Философское осмысление отчуждения и его причин в отечественной традиции основывается в основном на марксистской концепции, которая видит стержень проблемы в неразвитости производительных сил. Обосновывается тезис о том, что отчуждение в большей степени зависит не от объективных условий, а от жизненных установок. Отчуждение является следствием господства преобразовательного, трансформативного миропонимания, свойственного евроатлантической цивилизации. Это мировоззрение основано на оппозициях, а оппозиция предполагает расчленение мира, противопоставление и, в конце концов, отчуждение.

Ключевые слова: *постсовременность, социальность, социальная реальность, отчуждение.*

WORLD DEONTOLOGIZATION AS SOCIETY DEANTROPOLOGIZATION

Kuz O. M., Sakhan O. M.

Postmodern discourse of social reality actualizes study its transformation into a mechanism of overcoming estrangement. The purpose of the article – to outline the problem-thematic field within which postmodern theorizing of estrangement is possible. Metatheoretical perspective of the research is provided by complementary use of such common for modern socio-humanitarian cognition methods as phenomenological, hermeneutic and discourse analysis.

The results showed that the formation and development of post-industrial society, has led to a dramatic transformation of traditional social base, forms and methods of human social life and the mechanisms of their socialization. These drastic changes have duplex effects on sociality as well. On the one hand, the growth of individualization measure in the process of civilizational development under current conditions leads to expansion of pathogenic, as for sociality, forms of individualism, aggressively deviant and extremely egocentric forms of which by growing and getting legitimated the background of deformation and downturn of traditional social being forms – family, society, ethnos, nation etc. – are a danger to desocialization of an individual. On the other hand, more widespread institutionalization of sociality, sophistication of social practices and their dynamic growth, emergence and expansion of new means and forms of communication, as well as human mind control, become a danger to dehumanization of sociality: estrangement from a human real forms of social living and degradation of the subjectness of a human, accrescency of power by social powers – political, economic, spiritual. In such a situation theoretic and social discourse history can address as a particular project on sociality building, as discourse innovation due to its metaphorical potential emerges into reality. On the background of the diagnose «the subject's death», which has currently become one of the most widespread ones to social and humanitarian perception in general, understanding of theoretical inability and practical danger of «desubjectness» of sociality promote a search for theoretical and methodological instrumentarium which will be able to return the society its anthropologic dimension. The main concepts in the present context are «social reality» and «subjectness». The first concept enables to reconstruct the anthropologic dimension in sociality ontology and to overcome estrangement emphasizing the inability of social objectness, and the second enables to articulate the dimension to a human, which determines him/her as social figure and is able to protect from hegemony of social order.

The thesis emphasizes that estrangement depends rather not on hard factors but on the approach to life. Estrangement is an effect of hegemony of converting and transforming worldview inherent in Euro-Atlantic civilization. This worldview is based on opposition, whereas opposition presumes dismembering of the world, contraposition and in the end estrangement.

Key words: *postmodernity, sociality, social reality, estrangement.*

